

KİTAP TANITIMI

**Mürteza Bedir, *Ebû Hanîfe Entelektüel Biyografisi*,
İstanbul: Ay Yayınları, 2018, 191 sayfa.**

Hamit KAMER*

Mezheplerin teşekkül sürecinde zamanın değişmesiyle hükümlerin de değişeceği gerçeğini dikkate alan fıkıhçılar, nasların ışığında kendi görüşlerini dile getirmekten kaçınmamışlardır. İslâm dininin devamlılığının buna bağlı olduğunu düşünen fakihlerden biri de Ebû Hanîfe'dir. Rey ekolünün kurucusu olarak bilinen Ebû Hanîfe'nin entelektüel birikimi yakın talebeleri eliyle sistemleştirilmiş ve daha sonraları Hanefilik adıyla günümüz İslâm dünyasının dört büyük Sünnî mezhebinden biri halini almıştır. Mürteza Bedir'in burada tanıtılacak çalışması Ebû Hanîfe hakkındaki klasik ve çağdaş literatüre eklenen çağdaş ve iddialı bir eser olarak öne çıkmakta ve bir biyografiyi aşan yönleriyle dikkat çekmektedir.

İslâm'ın, tarihî süreç içerisinde gelenekten koparılarak anlamlandırılmasının büyük problemlere sebebiyet verdiğini ve Müslümanların dini algılarını yenilemeleri gerektiğini, bu durumun ise ancak İslâm-Gelenek sentezli yeni bir okuma ve algılama ile elde edilebileceğini belirten Bedir (s. 7-9), eserin ilk bölümünde hayatına kısaca değindiği (s. 13-17) Ebû Hanîfe'nin ilmî faaliyetlerini ele alır, sonraki bölümlerde daha ziyade dönemin sosyal ve siyasî şartları çerçevesine yer verir. İkinci bölümde, Ebû Hanîfe karşıtı bir söylem geliştiren Ehl-i hadîs'i ve onların tenkitlerini ele alır. Kitabın ağırlık noktasını teşkil eden üçüncü bölümde Ebû Hanîfe ve onun fıkıhı incelenir. Dördüncü ve son bölümde ise Ebû Hanîfe'nin kelim, siyaset ve tasavvuf ilişkilerine yoğunlaşılır. Çalışma onun itikâdî ve fikhî mirasını ele alan bir sonuç kısmıyla sona erer.

İlk bölümde Ebû Hanîfe'nin nesebi, doğumu, künyesini nereden almış olabileceği ve ilim serüveninin başlangıcı gibi hususlara değinen yazar, imamın yaşadığı çevrenin siyasal durumunu aktarır ve siyasi otoritelere karşı yürüttüğü pasif direnişten ve karşılaştığı sıkıntılardan bahseder. "Ebû Hanîfe'nin İlmi Çevresine İlişkin Gözlemler" başlığı altında, Müslümanların hicrî 2. ve 3. asırlarda, fetihlerden sonra farklı kültürlerle etkileşimi sonucu tedvin çağının başladığından söz edip İbn Haldun'un beş temel ilim hakkındaki görüşlerine değinir. Buna göre tefsir ve hadis ilmi usûl; fıkıh, kelim ve tasavvuf ilimleri ise bunların dalları (yorumu) olan fûrû ilimlerdir.

Yorumlama faaliyeti olarak fıkıh kelimesinin o dönemdeki geniş kullanımına dikkat çeken yazar itikat/kelama "fikh-ı ekber", ameller ilmine "fikh-ı zahir", insanın kalp tasfiyesiyle

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hamitkamerr@hotmail.com
Orcid No: 0000-0002-2470-0509

uğraşan disipline ise “fıkh-ı batın” adının verildiğini söyler (s. 26). Yazara göre Ebû Hanîfe’nin hadisle ilgili birikimi Hammâd kanalıyla İbn Mes’ûd’a – ki Şeybânî’nin *Kitâbü’l-Âsâr*’ı bu duruma şahitlik eder-, tefsirle ilgili birikimi ise Atâ b. Ebû Rebah kanalıyla İbn Abbâs’a dayanır (s. 29-31). Her ilim dalında olduğu gibi İslâmî ilimlerde de bir âlimin ilmîni devraldığı hocaları ve yetiştiği çevre hayli önemlidir. Farazî içtihat metotlarını kullanan Ebû Hanîfe’nin ilmî arka planı hayli sağlamdır. Bu sebeple Rey ekolünün kurucusu olarak onu bid’atçı olarak görmek mümkün değildir, diyerek devam eder. Bölüm sonuna doğru Ebû Hanîfe’nin talebelerini, onun meclisine devamlılıklarına göre dört kısma ayıran yazar, burada son olarak onun eserlerine değinir.

İkinci bölümün başında yazar, fetihler sonucunda zengin medeniyetlerle yüzleşen Müslümanların bu durum karşısında eldeki verileri (Kur’ân ve Sünnet) yorumlama faaliyetine gitmelerinden bahseder. Bu kaynakların tek başına sadece 1./7. asra hitap ediyor olmasının bir yorumlama faaliyetini mecbur kıldığını söyleyen yazara göre bu ihtiyaçtan dolayı bugünkü şer’î ilimlerin (fıkıh, tasavvuf, kelam) temelleri atılmış ve sınırları çizilmiştir (s. 49). Ehl-i hadîs’in, Rey ekolüne karşı tutumunun sebeplerini tartışan Bedir, tedvin döneminde tenkide uğrayanlar arasında Ebû Hanîfe’nin öne çıktığını, bunun sebebinin ise onun kurduğu akademi sayesinde çevresinde birçok taraftar toplaması olduğunu belirtir (s. 51). İkinci Bölümün sonunda, Ebû Hanîfe ve hadis ilmiyle ilgili bir değerlendirme yapılmış, “Ebû Hanîfe neden hadisle ilgilenmemiştir?” sorusu ele alınmıştır. Yazara göre hadis mecmuaları ancak tedvin döneminin sonuna doğru tamamlanmıştır ve bundan dolayı Ebû Hanîfe zamanında mevcut bir hadis külliyyatı yoktur. Ancak bu geçerli bir sebep olmasa gerekir. Çünkü hadis mecmuaları Ebû Hanîfe döneminde yeni oluşturulmaya başlanmış olsa da, onun zamanında hadisle ilgilenen pek çok âlim vardı. Ayrıca tedvin çağının başlangıcında fıkıh ilmi de hadis ilmi gibi henüz sistemleşiyordu. Yani Ebû Hanîfe, fıkıhla ilgilenmek yerine hadis tasnifi ve tenkidi sahalarında da çalışabilirdi. Dolayısıyla onun hadisçiliği seçmemesi, sosyal problemleri çözmeye aday fıkhla mesleki olarak daha yakın olmasından kaynaklanmış gibidir. Bölüm sonunda gelenekçi çevrenin özellikle Ebû Hanîfe’ye karşı sert bir tutum sergilemesi, Ebû Hanîfe’nin yenilikçi kişiliği, siyasî tavrı, iman tanımı ve en nihayetinde daha önce sorulmamış soruları cesaretle sorabilmesine bağlanır (s. 62).

Üçüncü bölümde yeni kültürlerle kurulan temaslar sonucunda yorumlama faaliyetlerinin başladığını ve bu yorumlama faaliyetlerinin hepsine o dönemde fıkıh adı verildiğini belirten yazar, Ebû Hanîfe’nin “Fıkıh kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesidir” (s.70) sözünden hareketle akâidle ilgili akıl yürütme faaliyetlerine “fıkh-ı ekber”, vicdanî meselelerin üzerine düşünülmesi işine “fıkh-ı batın”, amelî konularla ilgili her şeye de “fıkh-ı zahir” denildiğine dikkat çeker (s. 71). Rey kavramının kökeni hakkında bilgi veren yazar, çeşitli rivayetlerden hareketle Ebû Hanîfe’nin o dönemde rey ile özdeşleştiğini belirtir ve bunun sebeplerini sıralar. Yazara göre tedvin döneminde, rey’in kurucusu olarak görülen Ebû Hanîfe, fıkhın teşekkülünde başat rolü oynamış, soru sorma işini ilk defa sistematik olarak

icra etmiş, kıyas, istinsah ve farazî fıkıh uygulamalarında öne çıkmıştır. Çalışmada bu uygulamaların ortaya çıkma serüvenine dair örnekler de verilmiştir (s. 93).

Ebû Hanîfe'nin fıkıh ilmine katkısını irdelerken, özellikle fûru fıkıh alanındaki çalışmalarına dikkat çeken yazar, "bir şeyin belli bir kökten doğarak dallanıp budaklanması anlamına gelen" *tefri* kelimesinden hareketle bazı açıklamalar yapar. Bedir'e göre Ebû Hanîfe temizlik, namaz, oruç, zekât, hac, evlenme, boşanma, alış-veriş, parasal ilişkiler, helaller haramlar, yargılama, miras, vasiyet gibi konulara ayırdığı fikhî meseleleri, alt fasillara ayırıp binlerce soru üretmiş, bu çabanın sonucunda da fıkıh ilminin öncüsü olmuştur (s. 97). Yazar bu bilgilerin devamında namazda okunacak kıraat, zekât mallarının değerince başka malla verilmesi, yetişkin kadının kendi başına evlenebilmesi, fâsid-bâtıl ayrımı gibi Ebû Hanîfe'nin gelenekten ayrıldığı bazı görüşlerine değinmiştir. Üçüncü bölümün sonunda, Ebû Hanîfe'nin fıkıh usûlü alanındaki tarzı ele alınmıştır. Fıkıh usûlünün sistematik olarak ilk defa İmam Şâfiî'nin *er-Risâle*'sinde görüldüğünü, bu sebeple Ebû Hanîfe zamanında bu konuların henüz teşekkül etmediğini belirten yazar, bu kısımda, Ebû Hanîfe'nin, Kur'ân lafzına, Hz. Peygamber ile sahâbenin söz ve uygulamasına önem verdiğini söyler. Ebû Hanîfe'nin Kur'ân lafzını âhâd haberin önüne geçirmesinin, dinî meseleleri yorumlamasına etkilerini inceler.

Dördüncü bölümde, ağırlıklı olarak Ebû Hanîfe'nin itikâdî fikirleri ele alınır. Ebû Hanîfe'nin iman ile ameli iki ayrı unsur olarak değerlendirdiği için Mürciî olduğu ithamına uğradığını söyleyen yazar, bu iddia sahiplerinden Osman el-Bettî'nin Ebû Hanîfe ile yazışmalarına değinir. Akabinde ise, Mürcie ekolünün ortaya çıkış sebebini aktarır Ebû Hanîfe'nin iman ile ameli iki ayrı unsur olarak beyan etme sebebini açıklar (s. 131). Burada Ebû Hanîfe'nin itikâdî görüşlerini net bir şekilde sunabilmek için *el-Fıkhu'l-ekber*'in birçok kısmına ve imamın Osman el-Bettî'ye yazdığı risâlenin tamamına, bazı not ilaveleriyle yer verilir. Dördüncü bölümün sonuna doğru Ebû Hanîfe'nin siyaset ve tasavvufla ilişkisi anlatılır. Yazar, Ebû Hanîfe'nin abartıldığı kadar iktidar karşıtı biri olmadığını çeşitli rivayetlerden hareketle ispatlamaya çalışır ve onun iktidar karşısındaki duruşunun muhalif olmaktan öteye geçmediğini nakleder. Son olarak onun zühd anlayışını ele alıp sufilerin neden Ebû Hanîfe'yi kendilerinden gördüklerine değinir ve Ebû Hanîfe'nin vera sahibi bir âlim olduğunu söyler.

Sonuç kısmında, kitapta bahsedilen konuların kısa bir değerlendirmesi yapılır.

Yazar kitabı telif amacını aktarırken Ebû Hanîfe ile ilgili yeterince çalışma yapılmadığını ve bu yöndeki eksikliği kapatma niyetiyle kitabı yazdığını belirtmiştir. Bu noktada yazarın iddia ettiği oranda bir eksikliğin olmadığı görülmektedir.¹ En azından burada Ebû Hanîfe ve düşünce dünyası üzerine yazılan kitapların, düzenlenen panel ve sempozyumların eksikliklerine temas edilmesi beklenirdi.

1 Türkçedeki birkaç çalışma için bk. Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe* (trc. Osman Keskiöglü), Ankara: DİB Yayınları, 2005; Hasan Ayhan, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe*: Bayrak Yayıncılık, 2017; *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe ve Düşüncesi Sistemi* KURAV yayınları, I-II, Bursa: 2003.

Sonuç olarak her kesimden okuyucunun anlayacağı bir dille kaleme alınmış olan eser² Hanefî mezhebinin teşekkül sürecini anahatlarıyla anlatır, Ebû Hanîfe ile ilgili bilinen yanlışlıkları ve akıllardaki çeşitli soruları giderir ve bu açıdan Ebû Hanîfe'nin öğretisini ve cesaretli adımlar atarak oluşturduğu ekolü anlamak isteyen araştırmacıların raflarında mutlaka bulunmalıdır.

2 Bununla birlikte eserde özne-yüklem uyumsuzluklarına tesadüf edilir. Örnek olmak üzere bk. "Kufe ve Basra, Hz. Ömer döneminde kurulmuş iki önemli İslâm şehri olarak İslâm medeniyetinin teşekkülünde önemli roller oynadı. Hz. Ömer döneminde fethedilen Irak'ta Doğuya dönük fetihler için garnizon şehirleri olarak kurulmuşlardı. Ancak zamanla fetihlerin getirdiği zenginliklerle, İslâm şehirlerinin ilmi ve kültürel kimlikleri öne çıkmaya başlamış ve bu şehirler birer garnizon kenti olmaktan çıkarak çok yönlü şehirler haline gelmişlerdir. Fetihlerle elde edilen maddi zenginlik ve insan kaynağı bu şehirlerin medeni kurumlarının oluşumunda en önemli faktörler oldu" (s. 22).